

LUCIANA M. JINGA, ȘTEFAN BOSOMITU
(coordonatori)

ÎN TRE TRANSFORMARE ȘI ADAPTARE

**AVATARURI ALE COTIDIANULUI
ÎN REGIMUL COMUNIST DIN ROMÂNIA**

**Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor
Comunismului și Memoria Exilului Românesc
Volumul VIII, 2013**

Cuprins

<i>Prezentarea autorilor</i>	7
<i>Lista abrevierilor</i>	11
<i>Cuvânt-înainte</i> (Luciana M. Jinga, Ștefan Bosomitu)	13

STUDII

„La vremuri noi, lecturi noi.” Propagandă și ideologie în literatura românească a anilor 1950. Studii de caz: Camil Petrescu (<i>Un om între oameni</i>) și Petru Dumitriu (<i>Cronică de familie</i>) (Georgiana Leșu)	19
Spațiu public, spațiu privat. Experiențe cotidiene în centrele siderurgice ale regiunii Hunedoara, 1945-1968 (Mara Mărginean)	45
Clienți la masa statului. Alimentația publică în România socialistă (1948-1989) (Vlad Pașca)	75
Reeducare și viață cotidiană în Penitenciarul Aiud (Dragoș Ursu)	97
Cotidianul unui partizan. Studiu de caz: Gheorghe Arsenescu (Constantin Vasilescu)	125
Naționalism tătar și comunism: destinul familiei Fazıl (1948-1989) (Adriana Cupcea)	155
Viața pe stadion: publicul sportiv în regimul comunist între presiunea propagandei și libertatea de exprimare (Pompiliu-Nicolae Constantin)	173
Paradigma revoluționară și societatea de consum în România comunistă. O abordare comparativă (Cezar Stanciu)	189
Ascultând Radio <i>Europa Liberă</i> în România lui Nicolae Ceaușescu (Manuela Marin)	209
„House pARTy”: „artificarea” vieții cotidiene sub comunism (Lucia Popa)	231

RECENZII

Martine Godet, <i>La pellicule et les ciseaux. La censure dans le cinéma soviétique du Dégel à la perestroïka</i> [<i>Pellicula și foarfecele. Cenzura în cinematografia sovietică de la Dezhnef la perestroïka</i>] (Alina Popescu)	257
Jan Tomasz Gross, Irena Grudzińska Gross, <i>Golden Harvest. Events at the Periphery of the Holocaust</i> [<i>Roadă aurie. Întâmplări la periferia Holocaustului</i>] (Dalia Báthory)	262

Nationalism tătar și comunism : destinul familiei Fazıl (1948-1989)¹

En proposant une recherche historique et sociologique, l'étude approche un épisode de l'histoire de la communauté Tatar de Dobrogea, de la perspective d'un chef Tatar de Dobrogea, Necip Hagi Fazıl, et du développement social de sa famille, pendant la période communiste. Situé à la tête du Comité d'Aide des Réfugiés Tatars, il a été arrêté et assassiné en 1948 par le Service Roumain de Sécurité à la cause de son implication dans l'accueil et la distribution dans les villages de Dobrogea, des réfugiés Tatars de Crimée qui sont arrivés à Constanța, pendant 1943 et 1944.

Sur la base des témoignages oraux des membres vivants de la famille Fazıl, sur la recherche des documents personnels et des documents de l'archive CNSAS, nous avons analysé l'expérience quotidienne de la marginalité sociale de la perspective de la répression. Celle-ci, c'est à la fois un cadre de référence et aussi un noyau de souvenir la vie quotidienne sous le régime communiste. En utilisant la méthode qualitative nous avons essayé de souligner les caractéristiques spécifiques du discours sur la vie quotidienne pendant le communisme, dans le cas d'une famille Tatar persécutée du point de vue politique. En même temps, nous avons déterminé comment les éléments spécifiques pour la persécution quotidienne se transforme dans des éléments du drame personnel. De cette perspective, la recherche suit des aspects et des phénomènes spécifiques pour le modèle quotidien communiste, comme le logement, la migration et les relations de travail, l'accès à l'éducation. Nous avons utilisé tous ses aspects pour reconstruire la vie d'une famille Tatar de Dobrogea, trouvée pendant deux générations, sous la stigmatisation de l'accusation de nationalisme.

Mots clés : nationalisme Tatar, communisme, répression, quotidien, survie.

¹ Această cercetare a fost finanțată de CNCS-UEFISCSU, PN-II-RU-TE-2012-3-0077.

Introducere¹

Situându-se în opoziție față de definiția elaborată de Henri Lefebvre, în cartea sa *Critiques of Everyday Life*, publicată în 1991, conform căreia viața cotidiană este un loc al represiunii și controlului social, unii autori au subliniat viața de zi cu zi ca un loc al rezistenței sociale. În special, autori ca Mikhail Bakhtin și Michel de Certeau au sugerat că practicile de zi cu zi nu sunt cuprinse în întregime de o falsă conștiință. Aceștia susțin că viața cotidiană oferă mai degrabă posibilitatea de eliberare și rezistență. Deși Michel de Certeau a recunoscut viața socială ca fiind un context constrângător și opresiv, în care indivizii sunt în mare măsură marginalizați, el a sugerat în același timp că viața de zi cu zi este extrem de complexă și multifacetată, lăsând loc pentru manevră și individualitate, considerând că doar la nivelul vieții cotidiene poate fi înțeles cu adevărat felul în care relațiile sociale sunt trăite ca experiență².

Cercetarea noastră se situează în cadrul analitic al relației dintre cotidian, memoria individuală și memoria colectivă. Astfel, abordând memoria individuală ca o parte sau un aspect al memoriei de grup, din moment ce amintirea individuală este expresia mediului social din care provine individul³, lucrarea noastră abordează un episod al istoriei comunității tătare din Dobrogea, din perspectiva cazului liderului tătar dobrogean, Necip Hagi Fazıl, și a evoluției sociale a familiei acestuia, pe parcursul perioadei comuniste.

Având în vedere faptul că este un subiect mai puțin cunoscut, tratatea cadrului general ajută la înțelegerea mai completă a evoluțiilor individuale și de grup pe parcursul perioadei comuniste. Astfel contextualizăm și explicăm felul în care s-au structurat raporturile dintre comunitatea tătară din Crimeea și cea de la noi, cum s-a născut elita tătara, ce rol a avut în mișcarea națională tătară, cum s-a organizat aceasta, ce scop a avut și rolul lui Necip Fazıl în cadrul acesteia.

Apelând la conceptul *guilt by association*⁴ utilizat de Xin Ran, ziarista care a adunat mărturii despre perioada comunistă și perioada revoluției culturale în China,

1. Mulțumiri doamnei Ghiuner Acnola pentru ajutorul și colaborarea în realizarea acestui studiu.
2. Brian Longhurst, Greg Smith, Gaynor Bagnall, Gary Crawford, Miles Ogborn, Elaine Baldwin, Scott McCracken, Pearson Longman, *Introducing Cultural Studies*, ed. a II-a, Harlow, 2008, pp. 196-197.
3. Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, The University of Chicago Press, Chicago, 1992, p. 53.
4. Xin Ran, *China Witness. Voices from a Silent Generation*, Chatto & Windus, Londra, 2008, p. 1.

pentru a explica modul în care persecuția împotriva unui membru al familiei din perioada comunistă s-a extins asupra familiei, și bazându-ne pe mărturiile orale ale membrilor în viață ai familiei Fazil, pe cercetarea unor documente din arhiva CNSAS, am analizat experiența cotidianului ca marginalitate socială, din perspectiva repressiunii¹. Adoptând metoda calitativă, am încercat să stabilim caracteristica particulară a discursului de raportare la desfășurarea vieții cotidiene în comunism, în cazul unei familii tătare persecutate politic, felul în care anumite elemente specifice persecuției cotidiene se transformă în elemente ale unei drame personale. Din această perspectivă, cercetarea surprinde aspecte și fenomene specifice tiparului cotidian comunist, precum condițiile de locuire, migrația forței de muncă, relațiile la locul de muncă, accesul la educație, pe care le-am utilizat în reconstituirea vieții unei familii de etnie tătară, aflată timp de două generații, sub stigmatul acuzației de naționalism.

Mișcarea națională tătară în context dobrogean.

Comitetul pentru Ajutorarea Refugiaților Crimeeni

Un episod mai puțin discutat din istoria minorităților etnice în perioada comunistă, care a vizat în special comunitatea tătară din Dobrogea, a fost politica de represiune îndreptată împotriva acesteia. Motivul l-a constituit problema crimeeană, de care erau legați un număr important al etnicilor tătari. Mai exact, politica de represiune a tătarilor din anii 1950 a fost datorată conectării lor, din Dobrogea, la evoluțiile politice și ideologice interbelice ale teritoriului de origine – Crimeea, care se regăsesc și influențează evoluțiile acestora, nu numai în această perioadă, ci și în cea postbelică.

În Dobrogea, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, a avut loc un proces de creare a unei conștiințe naționale, în consonanță cu evoluțiile de acest tip care aveau loc la tătarii din Crimeea². Centrul de coordonare al acestei mișcări a fost Istanbulul, prin intermediul liderilor tătari crimeeni refugiați acolo,

1. Am abordat represiunea din perspectiva cotidianului, a vieții de zi cu zi sub regimul comunist, spre deosebire de alte abordări care tratează represiunea ca formă organizată, spre exemplu: Cosmin Budeancă (coord.), *Experiențe carcerale în România comunistă*, vol. I, Polirom, Iasi, 2007.
2. Începând cu Ismail Gaspirali, continuând cu mișcarea Junilor Tătari, creată după înfrângerea revoluției ruse din 1905, și până în jurul anului 1908, în cadrul mișcării naționale tătare are loc definitivarea principalelor componente ale ideii de națiune tătară crimeeană modernă: definitivarea teritorială a conceptului național tătar crimeean, Crimeea fiind din punct de vedere geografic o entitate teritorială compactă și bine delimitată, ușor identificabilă din exterior. Elemente precum limba comună, într-adevăr, cu mai multe dialecte, practicarea aceleiași religii musulmane, accentuarea precedentului istoric al statalității reprezentat de Hanatul Crimeean, condus de strămoșii tătarilor, în cadrul teritoriului recunoscut ca patriamă, alături de revendicarea apartenenței la moștenirea culturală și istorică a lumii turceice și musulmane au constituit de asemenea argumente ale unui distinctivism național tătar la

existând o comunicare permanentă între liderii din Turcia, cei din Crimeea și cei din Dobrogea. De altfel, principalele canale de circulație a ideilor naționale erau întâlnirile directe într-unul din cele trei teritorii, organizarea unor conferințe deschise, publicarea unor ziare sau reviste, tipărite la Istanbul¹, care ajungeau și în Dobrogea. Dintre intelectualii tătari din Dobrogea, implicați activ în mișcarea națională tătară atât pe teritoriul Crimeei, cât și în Turcia, se numără și poetul Memet Nyiazi (1878-1931)². Profesor în cadrul Seminarului Musulman de la Medgidia, el a contribuit decisiv din poziția sa formatoare, prin ideile naționale transmise, la crearea unei noi generații de lideri tătari dobrogeni³. Printre aceștia se numără avocatul Müstecep Fazıl Ülküsal (1899-1996), fondator, în anul 1930, în localitatea Bazargic, al revistei tătare crimeene de orientare naționalistă, *Emel (Năzuința)*, care avea ca scop militarea pentru idealul național, crearea unui stat independent tătar crimeean. Pornind de la grupul de intelectuali tătari, coagulat în jurul acestei reviste și urmând linia ideologică a acesteia, în a doua jumătate a anilor 1930, aceștia înființează *Comitetul pentru Eliberarea Crimeei*. Revista a constituit atât nucleul manifestărilor organizate de Comitetul din Bazargic, cât și sursa de inspirație și coordonare pentru crearea în multe din satele tătarăști dobrogene a unor organizații cu caracter naționalist. Una dintre acestea a fost și cea din comuna Tătaru (Azaplar), condusă de fratele lui Ülküsal, Necip Hagi Fazıl⁴. Până în anul 1943, toate aceste organizații, inclusiv cea centrală, cu sediul la Bazargic, au avut un caracter cultural, literar și etnic, manifestările acestora concentrându-se, în general, către organizarea unor spectacole, conferințe, dezvelirea unor monumente⁵, toate având scopul transmiterii ideilor naționaliste în rândul populației tătare dobrogene⁶.

care au aderat intelectualii tătari crimeeni. Vezi: Hakan Kirimli, *National Movements and National Identity Among the Crimean Tatars 1905-1906*, Brill, New York, Köln, p. 221.

1. Ernest Oberländer Târnoveanu, Volker Adam, „Tătarii din România. Schiță istorică. Secolele XIII-XX”, în Gabriel Andreescu (coord), *Tătarii din România – teme identitare. Tatars in Romania – Problems of Identity*, Centrul pentru Drepturile Omului, Apador-CH, București, 2005, pp. 50-51.
2. *Ibidem*.
3. Gruparea a avut adepți în rândul mediilor studentești și în mediile burgheziei comerciale, printre aceștia mai numărându-se juristul Selim Abdülhakim (1877-1944), ziaristul Fevzi İbrahim İsmail (1890-1960) sau muftiul Halil Fehmi (1888-1933) (*Ibidem*, pp. 50-51).
4. Ghiușer Acnola, „Activitatea național-patriotică a eroului tătar Necip Hagi Fazıl (1906-1948)”, în *Emel*, nr. 19, 2008, pp. 23-25. (Revista *Emel* a apărut din 1930 și până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial. Odată cu pactul de înțelegere dintre ruși și germani, când germanii s-au stabilit în România, revista a încetat să mai apară. Revista a apărut din nou începând cu 1 noiembrie 1960, la Ankara, iar din 2004 reapare la Constanța.
5. Vezi Ali Osman Bekmatnabet (trad. Ghiușer Acnola), *Keşken Kunder. Zilele vieții mele*, Editura Infoc, Constanța, 2003, pp. 132-133.
6. Naționalismul tătar din Dobrogea a pus accentul pe legăturile primordiale cu Crimeea, considerată patrie strămoșească, pe reînnoirea legăturilor cu istoria și tradițiile culturale și lingvistice cu specificitatea ei. Crearea în 1917 a unei republici independente tătare în Crimeea, pe fondul prăbușirii Imperiului Rus, desființată în cele din urmă, a fost

Ocuparea Crimeei¹, în anul 1941, de către puterile Axei a dus la precipitarea unui război brutal între partizanii sovietici și forțele germane și române care ocupaseră peninsula. Victime ale terorii staliniste, care a început în Crimeea odată cu lichidarea în masă a comuniștilor naționaliști și a intelectualității în 1928, continuând cu deportarea a zeci de mii de tătari în perioada colectivizării și a marilor epurări din anii 1930, majoritatea tătarilor crimeeni detestau regimul sovietic. Prin urmare, armatele germane și române au fost privite ca eliberatoare de către tătarii crimeeni². Tătarii din Dobrogea au salutat alungarea sovieticilor și i-au sprijinit pe tătarii din Crimeea. Fruntașii politici și religioși ai tătarilor dobrogeni au fost trimiși în teritoriul de origine, de către autoritățile române și germane, pentru a desfășura o activitate propagandistică în vederea colaborării cu organele militare și pentru a crea un aparat administrativ cu puteri limitate. Este vorba despre un guvern embrionar, *Comitetul Național al Tătarilor*, care avea mai multe secții, inclusiv un nucleu de poliție armată. O atenție deosebită s-a acordat reconstruirii structurilor și instituțiilor religioase musulmane, demolate de către politica ateistă sovietică, acțiune la care au participat clerici din Dobrogea. La sprijinirea tătarilor crimeeni a participat și marea masă a comunității din Dobrogea, fiind recrutați voluntari pentru a lupta pentru cauza tătară și au fost strânse ajutoare bănești.

Implicarea comunității tătare din exil, inclusiv a tătarilor din Dobrogea în acest sens este dovedită și de acțiunile a trei lideri din Turcia și România. Între aceștia s-a aflat și Mustecep Fazıl Ülküsal, alături de Cafer Seidahmet și Edige Kîrîmal. Ülküsal, tatar dobrogean, era unul dintre liderii politici ai comunității tătare din exil. Negocierile dintre Seidahmet și ambasadorul german la Ankara, Von Papen, au dus la obținerea unei invitații pentru Ülküsal și Kirimal de a participa, la Berlin, la trasarea politicii

bolșevică în anul 1918 a reprezentat și reprezintă și azi pentru mulți tătari crimeeni, inclusiv pentru cei dobrogeni, conștienți istoric și politic, că singura perioadă din 1783 încoace, în care dorințele naționale au devenit realitate. Elitele politice dobrogene, ca de altfel, majoritatea populației tătare au primit cu entuziasm crearea statului independent al Crimeei. Mulți au emigrat în Crimeea, participând activ la evenimente și au sprijinit totodată pe plan financiar, organizatoric, propagandistic și politico-diplomatic revoluția națională din cadrul noului stat. De asemenea, numeroși tătari scăpați de teroarea bolșevică au găsit refugiu în comunitățile tătărăști din Dobrogea. Vezi: Alan W. Fisher, *The Crimean Tatars*, Hoover Institution Press, Stanford, 1978, p. 120; Ernest Oberländer Târnoveanu, Volker Adam, *op. cit.*, pp. 50-51.

1. Dezideratul tătarilor crimeeni de a fi recunoscuți ca grup indigen al Peninsulei Crimeea se va realiza de-abia în era nativizării, desfășurată în anii 1920-1930. În 1921, regimul sovietic a decis, conform noii politici a naționalităților, axată pe colaborarea dintre toate naționalitățile și pe dezvoltarea culturală a variatelor grupuri etnice din URSS, crearea Republicii Autonome Socialiste Sovietice Crimeea. În cadrul noii unități administrative, a fost promovată autonomia culturală a tătarilor crimeeni, limba tătară devenind, alături de limba rusă, limba oficială a republicii. Existau o serie de instituții culturale tătare, jurnale, ziare, muzee, biblioteci, secții de limba tătară în universități. Totul s-a sfârșit în anul 1928, odată cu decizia lui Stalin de a distruge mișcările comuniste naționale din cadrul URSS (vezi Alan Fisher, *op. cit.*, pp. 131, 140, 141).

2. Au existat însă și tătari care au trecut în tabăra partizanilor sovietici (vezi: *Ibidem*, p. 153).

naziste pentru Crimeea și popoarele turcice din Uniunea Sovietică. La sfârșitul lui noiembrie 1941, Ūlkusal, emigrat în Turcia încă din 1939, și Kirimal au plecat la Berlin pentru a susține cauza tătară.

În ciuda așteptărilor, în perioada 1941-1944, rezultatele au fost modeste, întrucât Germania avea propriile planuri privind viitorul postbelic al peninsulei¹, planuri ce nu includeau o autonomie tătară, cu atât mai puțin un stat independent.

În aceste condiții, prin intervenția ambasadorului turc în România, în colaborare cu liderii *Comitetului pentru Eliberarea Crimeei*, în anul 1943, guvernul român a autorizat organizarea unor transporturi cu trenul, a unor familii de refugiați crimeeni, pe ruta Odessa-Constanța. Comitetul, care în același an și-a schimbat titulatura - *Comitetul pentru Ajutorarea Refugiaților Crimeenilor*, va avea un rol important în preluarea acestora la Constanța și apoi plasarea lor în satele tătarăști dobrogene². În ceea ce privește caracterul activității *Comitetului*, putem spune că aceasta se împarte pe două axe cronologice: a) înainte de 1943, când speranțele pentru crearea unui stat independent existau încă, eforturile membrilor fiind canalizate în acest sens (a fost o perioadă în care organizația l-a avut drept lider pe Mustecep Fazil Ūlkusal); b) a doua axă cronologică se configurează după momentul recuceririi Crimeei de către URSS în 1944 și deportarea tătarilor crimeeni în Siberia. În toamna 1943, *Comitetul* și-a reorientat activitățile în sensul sprijinirii refugiaților crimeeni, așa cum sugerează și noua sa titulatură. În această perioadă, Necip Fazil devine liderul organizației, fiind ales în această poziție, în urma emigrării fratelui său, Ūlkusal, în Turcia.

Refugiarea tătarilor crimeeni s-a intensificat după recucerirea Crimeei de către URSS în 1944 și emiterea în același an de către Comitetul de Stat pentru Apărare al URSS a decretului semnat de Stalin, de deportare a tătarilor din Crimeea în Uzbekistan și în alte republici din Asia Centrală. Pretextul pentru această acțiune a fost acuzația de colaborare a tătarilor crimeeni cu trupele de ocupație germană³. O bună parte din refugiați crimeeni au ales ca destinație, cel puțin pentru o vreme, Dobrogea⁴. Noi veniți nu s-au bucurat de sprijinul regimului antonescian, așa cum reiese dintr-un raport informativ din iunie 1944, privind starea generală a populației din municipiul Constanța, pe luna mai a aceluiasi an. Raportul menționa sosirea unui număr mare

1. Ideea inițială a lui Hitler a fost de a crea în Crimeea un Gotland, un refugiu pentru germanii armeni.
2. Valentin Chiorbea, Laura Stancu, Anet Alodin (coord.), *Tătarii în izvoare arhivistice inedite. Comunitatea Musulmană în Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității*, vol. I, Editura Ex Ponto, Constanța, 2011, pp. 56-57.
3. Vezi: Cezar Aurel Bano, „Passé transmanche, mémoire, histoire confisquée et identité vécue: la déportation des tatars de Crimée par Staline en mai 1944 (de Surgut)”, în *Contemporain*, nr. 1/2006, p. 6. Articol disponibil online la <http://www.revues.org/288> (consultat la data de 12 iulie 2013).
4. Virgil Cioman, „Mărmuri documentare privind tătarii din Dobrogea (6 septembrie 1943 - 6 martie 1945)”, în Marian Cioabă (coord.), *Tătarii în istoria noastră*, Editura Mureșenă, Constanța, 2004, p. 156.

de refugiați tătari în municipiul Constanța, faptul că ei reprezentau un pericol pentru ordinea și siguranța statului, stare ce a încetat ca urmare a măsurii luate de generalul Antonescu, de predare a acestora lagărului german înființat la Constanța¹. Motivul predării lor lagărului german îl constituia teama autorităților române față de posibila colaborare a unor tătari crimeeni cu organizații comuniste, întrucât, în timpul războiului, un număr de tătari crimeeni aleseseră colaborarea cu Armata Roșie².

Activitatea Comitetului a continuat și în aceste condiții, pentru a înceta oficial odată cu instalarea trupelor sovietice pe teritoriul României la 23 august 1944. Instaurarea comunismului a accentuat și mai mult procesul de identificare a tătarilor crimeeni refugiați în Dobrogea, în condițiile în care URSS a solicitat în mod expres autorităților române repatrierea urgentă a tătarilor veniți din Crimeea în perioada 1943-1944. Autoritățile comuniste s-au conformat, predând pe cei identificați autorităților sovietice, în vederea repatrierii. În paralel, au fost demarate și anchete în rândul tătarilor dobrogeni, care acordaseră orice formă de sprijin conaționalilor lor crimeeni³. Urmărirea și persecuțiile împotriva acestora s-au transformat într-o amplă represiune după instalarea noului guvern, condus de dr. Petru Groza, la data de 6 martie 1945⁴.

Astfel, la începutul anilor 1950, au fost arestați de către Securitate mai mulți membri ai comunității tătare, pe baza acuzației de *activitate naționalistă și religioasă*⁵. În octombrie 1948, seria arestărilor a fost deschisă cu reținerea lui Necip Hagi Fazıl⁶. Campania de represiune împotriva tătarilor a culminat în anul 1952, odată cu arestarea, în decursul anului, a treizeci și nouă de persoane: preoți, medici, avocați, proprietari de terenuri⁷. Dintre aceștia, cei mai mulți erau tătari, dar au fost arestați turci, și chiar un cetățean român⁸. Procesul a cinsprezece dintre aceștia, lideri și membri de

1. *Ibidem*, p. 157.

2. *Ibidem*.

3. Ernest Oberländer Târnoveanu, Volker Adam, *op. cit.*, pp. 57-67.

4. Virgil Coman, *op. cit.*, p. 159.

5. Giuseppe Cossuto, „I musulmani dell'Europa dell'Est durante il periodo comunista. Note sulla loro storia e sui loro rapporti con i rispettivi stati”, în Călin Felezeu (coord.), *Studii și cercetări de turcologie contemporană*, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2004, p. 217.

6. Interviu cu Suyum Memet, 79 de ani, membră a familiei Fazıl (fiica lui Necip și a Sultanei Fazıl), 30 ianuarie 2013.

7. Ghiuner Acnola, „Rezistența tătără în Dobrogea”, în *Observator*, 23 noiembrie 1999, p. 17.

8. Irstnambet Iusuf, Mustegap Samedin, Memet Mendu, Ali Osman Becmambet, Mehmet Vani, Abdula Teufic Isleam, Serafedin Ibraim, Sultana Fazıl, Salia Mendu, Nazif Geancai, Geafer Iusuf, Șaip Veli Abdula, Amet Mustafa; Malic Cadâr, Enan Curtmola (Căruntu Ștefan). Vezi: Ghiuner Acnola, „Rezistența tătără în Dobrogea”, în Ilie Popa, *Experimentul Pitești. Reeducarea prin tortură*, ed. I – Pitești, 6-8 decembrie 2001; ed. a II-a, Secțiunea I, Pitești, 4-6 octombrie 2002, vol. I, Fundația Culturală Memoria. Filiala Argeș, Pitești, 2003, pp. 372-375; și Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste (arestați, torturați, întemnițați, uciși)*, Editura Mașina de Scris, București, 2000-2010, vol. I-XI. Pentru informații asupra monitorizării de către Securitate a activității lui Necip Hagi Fazıl și a celor implicați în acest proces, vezi: Valentin Ciorbea, Laura Stancu, Amet Aledin (coord.), *op. cit.*, pp. 46-62.

bază ai *Comitetului pentru Ajutorarea Crimeenilor* a fost intentat la 11 martie 1953 și, conform dosarului de proces, ei se făceau vinovați de

constituirea organizației contrarevoluționare *Mișcarea Națională Tătară*. Au desfășurat propagandă pentru așa zisa *Mișcare de Eliberare a Crimeei în favoarea unui stat independent tătar*¹. Se menționa că, în acest scop, aceștia colectaseră „bani, alimente, găzduiseră elemente naționale crimeene în timpul războiului, ce se aflau fugite pe teritoriul țării noastre.

La acestea se adăuga acuzația de „*spionaj în favoarea Serviciului de Spionaj Turc*”².

Necip Hagi Fazıl – repere biografice

Necip Fazıl s-a născut în anul 1905, în mijlocul unei familii tătare, originare din ținutul Geankoy al Crimeei și stabilite în partea de răsărit a Dobrogei, în satul Sarighiol, prin anii 1862. Alături de fratele său, Mustecep, a avut un rol important în viața culturală și politică a tătarilor crimeeni din Dobrogea. În anul 1927, a absolvit Seminarul Musulman de la Medgidia, după care a urmat, la București, Academia Cooperativelor de Bănci, după absolvire lucrând timp de doi ani ca inspector bancar³. În paralel, a desfășurat o activitate literară destul de intensă, scriind și publicând poeme și piese de teatru în paginile revistei *Emel*. Abordând subiecte literare, istorice, etnografice și lingvistice, prin intermediul creațiilor sale, a încercat să transmită ideile naționale la care adera, atașamentul pentru patria de origine Crimeea, drama deznădăjduirii de acest teritoriu și visul creării unui stat independent crimeean⁴.

În anul 1931, s-a căsătorit cu Sultana Alimseyit, din satul său natal Azaplar (Tătaru), cu care a avut doi copii, Suyum și Bora. În 1933, după moartea tatălui său, a revenit în localitatea natală și, după modelul organizației înființate de fratele său, Mustecep Ülküsal, la Bazargic, el pune bazele *Comitetului de Tineri Naționaliști Tătari*. După emigrarea fratelui său în Turcia, conducerea *Comitetului pentru Eliberarea Crimeei* i-a revenit lui, iar când acest organ național a devenit *Comitetul de Ajutorare al Refugiaților Tătari*, acesta s-a implicat în preluarea și repartizarea în satele dobrogene a refugiaților crimeeni, sosiți în Constanța între 1943-1944⁴.

Conform unei scurte biografii întocmite de fratele său, Ülküsal, referindu-se la existența lui Necip după instaurarea regimului comunist, acesta afirmă că „în perioada ocupației comuniste el a trăit cu demnitate, cu atenție în ce privește manifestarea oficialităților bolșevice și mai ales ruse, față de noi, tătarii”. Conform datelor oferite de

1. ACNSAS, fond Penal, dosar 1172, vol. 1, f. 2.

2. Ghiușer Acimola, *Necip Hagi Fazıl*, Editura New Line, Constanța, 2009, p. 120.

3. Pentru o prezentare mai detaliată a activității literare vezi: *Ibidem*, pp. 116-119.

4. *Ibidem*, p. 114.

acesta, Necip a continuat să îi ajute pe refugiații crimeeni ascunși în satele izolate din Dobrogea chiar și după instaurarea comunismului, pe parcursul anilor 1945-1947¹. În 1945, a survenit prima sa arestare, pentru activitatea sa naționalistă, alături de unul din colaboratorii săi, hogoale Șaip Veli Abdula, din satul Albești (Constanța). A reușit să scape de această primă arestare prin intervenția lui Amdi Nusuret, director al închisorii din Constanța², pentru ca, în octombrie 1948, Fazıl să fie întemnițat din nou și torturat timp de o săptămână la sediul Securității constănțene, din Piața Ovidiu. Conform mărturiei fiicei acestuia, familia sa a fost anunțată de decesul său abia după o săptămână, în vederea ridicării trupului. Necip Fazıl a fost înmormântat, ulterior, în satul natal Tătaru (Azaplar)³. Capturarea sa, în 1948, a deschis seria arestărilor de la începutul anilor 1950, când au fost arestați de către Securitate mai mulți membri ai comunității tătare, pe baza acuzației de activitate naționalistă și religioasă⁴.

Membrii familiei Fazıl în procesul tătarilor, din 1953

Acțiunea autorităților asupra minorității tătare s-a transformat treptat, în intervalul 1949-1953, în investigații concrete asupra membrilor minorității tătare dobrogene, acuzați de spionaj împotriva statului român. Semnificativ pentru acest tip de acțiuni a fost momentul arestării (în 1952) și condamnării (în martie 1953) a cinsprezece membri ai comunității tătare⁵, sub acuzații care constituiau expresia finalizării cerșărilor și urmăririlor tătarilor dobrogeni încă din timpul războiului. Acuzațiile aduse de organele de anchetă au fost: constituirea mișcării naționale tătare într-o organizație contra-revoluționară, care a desfășurat o propagandă pentru așa-zisa eliberare a Crimeei și formarea unui stat independent tătar, furnizarea de informații trupelor germane din Crimeea în perioada ocupației 1941-1944, găzduirea tătarilor crimeeni, și colaborarea cu serviciul de spionaj turc prin intermediul consulatului turc de la Constanța în perioada 1950-1951⁶.

Conform procesului verbal de urmărire penală încheiat de locotenentul de Securitate Petre Crișan, între cei cinsprezece din lotul tătarilor din 1953 se aflau trei membri

1. *Ibidem*, p. 122.
2. Ghiuner Acmla, „Eroii tătari cunoscuți și necunoscuți în războiul anticomunist român și opresiunea culturii și a religiei lor (perioada 1944-1970)”, în Ilie Popa, *Experimentul Pitești. Comunicări prezentate la simpozionul Reeducarea prin tortură. Opresiunea culturii tradiționale române în timpul dictaturii comuniste*, ed. a V-a, Pitești, 23-25 septembrie 2005, Fundația Culturală Memoria, filiala Argeș, Pitești, 2006, p. 356.
3. Interviu cu Suyum Memet, 79 de ani, membră a familiei Fazıl (fiica lui Necip și a Sultanei Fazıl), 30 ianuarie 2013.
4. Giuseppe Cossuto, *op. cit.*, p. 217.
5. Marian Cojoc, „Anul 1953 în istoria tătarilor dobrogeni”, în Marian Cojoc (coord.), *op. cit.*, p. 163.
6. *Ibidem*, pp. 163-164.

ai familiei Fazıl: cumnatul lui Necip – Memet Mendu, fost moșier și fiu de hagi¹ bogat, soția acestuia și sora lui Necip – Salia Memet², alături de Sultana Fazıl, soția lui Necip³. Membri ai *Comitetului pentru Ajutorarea Tătarilor Crimeeni*, ei au fost arestați pe parcursul anului 1952 și condamnați în procesul din martie 1953. Rechi-zitoriul întocmit de Procuratura Militară București, în februarie 1953, întrunea, în mod particular, drept puncte comune de acuzație pentru cei trei membri ai familiei Fazıl, activitatea în rândul populației tătare cu privire la eliberarea Crimeei și crearea unui stat tătar, alături de Mustecep Fazıl și Necip Fazıl, ajutorarea cu bani și alimente, găzduirea refugiaților crimeeni, furnizarea de informații politice și economice către serviciul de spionaj turc, prin intermediul lui Mustecep Fazıl, emigrat în Turcia, înscrierea pe lista de voluntari pentru Crimeea întocmită de acesta în 1942⁴, primirea, după moartea lui Necip în 1948, a unor scrisori și ajutoare în bani din partea aceluiași Mustecep Fazıl, prin intermediul unor marinari turci îmbarcați în portul Constanța, dar și prin intermediul Consulatului Turc⁵. Trimiși în judecată, ei au fost condamnați definitiv, conform sentinței pronunțate la 11 martie 1953. Astfel: Memet Mendu la munca silnică pe viață, zece ani degradare civică și confiscarea averii personale pentru crimă de înaltă trădare⁶ și la zece ani detenție simplă pentru delictul contra siguranței statului⁷. Soția sa, Salia Mendu, a fost condamnată la cinci ani detențiune simplă, pentru complicitate la delictul contra siguranței statului străin, în vreme ce Sultana Fazıl, la opt ani detenție simplă, pentru delict contra siguranței statului⁸.

Atât Salia Mendu, cât și Sultana Fazıl au fost grațiate în anul 1956, iar Memet Mendu a fost eliberat în 1964, prin Decretul nr. 411 de eliberare a deținuților politici. Sultana a fost arestată din nou în 1958 în vederea ispășirii pedepsei inițiale de 8 ani,

1. Credincios musulman care a fost în hagialâc, adică în pelerinaj la Mecca.
2. Absolventă a Liceului Pedagogic Turc din Bazargic (Dobrici din Bulgaria de azi), Salia Mendu a desfășurat o activitate publicistică în domeniul liric. Poeziile ei au fost traduse de Güner Acmolă pentru a fi publicate într-o proiectată și nerealizată antologie.
3. Marian Cojoc, *op. cit.*, p. 193.
4. După plecarea în 1939 a lui Mustecep Ülküsal în Turcia, acesta revine în 1942 și organizează în Constanța o adunare restrânsă unde înscrie pe liste voluntari, care să meargă în Crimeea să lupte împotriva URSS.
5. Marian Cojoc, *op. cit.*, pp. 230-232, 240-242.
6. Elementul acuzației de crimă de înaltă trădare îl constituiau scrisorile trimise lui Mustecep Ülküsal prin marinari și Consulatul Turc. Se considera că prin aceste scrisori au ajuns informații economice, politice la Serviciul de Spionaj Turc (vezi *Ibidem*, p. 267).
7. Elementul delictului contra siguranței statului străin era constituit de acțiunile de organizare pe teritoriul statului român a mai multor organizații naționaliste tătare, care aveau ca scop crearea unui stat independent tătar, din al cărui guvern urmau să facă parte. De asemenea, adăpostirea fugarilor crimeeni, care colaboraseră cu trupele fasciste germane împotriva URSS, având în vedere că aceste acțiuni erau considerate ca agresive la adresa suveranității și independenței URSS și puneau în pericol siguranța interioară și exterioară a URSS, constituiau totodată elementul delictului contra siguranței statului străin (Vezi: *Ibidem*, p. 268).
8. *Ibidem*, p. 279.

în vreme ce Salia, a decedat la scurt timp, ca urmare a stării sale de sănătate precare, înainte de eliberarea din închisoare a soțului său Memet Mendu, care, în 1970, a reușit să emigreze în Turcia¹.

Recuperarea memoriei: persecuția drept cotidian

Analiza vieții în perioada comunistă, în cazul familiei Fazil, se conturează prin discursul retrospectiv al celor doi urmași ai familiei, Bora și Suyum, fiul, respectiv fiica lui Necip și a Sultanei Fazil. În cazul celor doi, experiența cotidianului capătă elementele marginalității sociale, în condițiile în care represiunea asupra familiei devine cadrul de referință principal și nucleul de bază al rememorării vieții cotidiene sub regimul comunist.

Această caracteristică este determinată de perpetuarea sau, mai exact, de preluarea afectivă a experienței represive de la generația părinților înspre cea a copiilor. Din perspectiva retrospectivă a celor doi, există două registre ale memoriei, care se suprapun celor două etape cronologice ale regimului comunist. Astfel, perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej se află sub semnul morții tatălui – Necip, a arestării mamei – Sultana, a persecuțiilor îndreptate împotriva familiei, în vreme ce al doilea registru al memoriei se suprapune perioadei lui Nicolae Ceaușescu, care se conturează ca o perioadă a supraviețuirii cotidiene sub comunism, marcată la nivel psihic de trauma personală a perioadei anterioare.

Viața în comunism, imediat după moartea lui Necip, apare familiei „*ca un calvar*”². Accentul cade inițial asupra dramei de factură personal-afectivă, existența familiei fiind profund marcată în acest sens de pierderea tatălui. Evoluția după acest moment, intervenit în 1948, este marcată de stigmatul de dușman al poporului aplicat lui Necip, ceea ce duce la o viață în marginalitatea societății și în refugiul familiei. Treptat însă, lipsurile traiului zilnic determină o mutare a accentului dinspre drama afectivă înspre cea a supraviețuirii materiale.

Reîntorși la Constanța, după înmormântare, am simțit cu fiecare zi care trecea că viața noastră devenea din zi în zi mai grea, mai apăsătoare, mai pustie. Lupta pentru pâine, pentru supraviețuire, pentru chirie, pentru școală, ne-a ajutat să-l uităm pe tata, să uităm moartea lui tragică, să ne gândim cum să facem față acelor ani grei 1948, 1949, 1950³...

Suyum oferă, în acest sens, o imagine foarte concretă asupra situației:

1. Informații oferite de Ghiuner Acnola, membră a familiei Fazil, 1 august 2013.
2. Interviu cu Suyum Memet, 79 de ani, membră a familiei Fazil (fiica lui Necip și a Sultanei Fazil), 30 ianuarie 2013.
3. Interviu cu Bora Fazil (fiul lui Necip și a Sultanei Fazil), în Ghiuner Acnola, *Cartea iertării. Document tătar*, Editura Europolis, Constanța, 2002, p. 20.

Mama nu dormea de grijă și de durere... Avea 36 de ani, eu aveam 14 ani, fratele meu 12 ani. Am urmat școala, iar mama a vândut bijuterii de familie, tata avea un carucior cu oameni care ne datorau bani, dați cu împrumut, primeam și alimente de la prieteni de la țară¹.

Deși cauza inițială și principală a persecuțiilor a constituit-o acuzația de naționalism tătar, bazată pe elemente identitare de factură etnică, putem observa că perioada apăsătoare trăită în cazul celor doi urmași ai lui Necip, Suyum și Bora, prin prisma cetățeanului persecutat din cadrul unui stat comunist, în care supraviețuirea individuală prevalează în fața supraviețuirii etnice. Ei rămân fideli principiilor naționale insuflate în cadrul familiei lor încă de la prima generație stabilită în Dobrogea – iubirea de patrie și visul Crimeei independente, însă în noile condiții politice și sociale, instaurate de regimul comunist, apartenența la etnia tatară ajunge în planul secund. Etnicitatea este estompată de traiul în cadrul unui stat comunist, de grijile materiale cotidiene, de drama personală a pierderii tatălui și a arestării mamei, dar și de politica practică de regimul comunist față de minorități. Această caracteristică reprezintă o constantă a modalității de raportare la întreg trecutul comunist, atât la perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej, cât și după 1965. În ciuda egalității depline indiferent de originea etnică, enunțată de statul comunist, neasumarea în practică a diferențelor², în ceea ce privește statutul minorităților, s-a concretizat prin forme de represiune specifice, resimțite uneori ca o confuzie identitară. Din perspectiva adolescenței, Bora Fazıl, invoca în acest sens episodul importării manualelor din Kazan, în condițiile în care, imediat după 1948, s-a încurajat scindarea școlilor din Dobrogea în școli turcești și tătarăști, experimentându-se învățarea în dialectul tătar importat din Republica Socialistă Autonomă Tătară Kazan, din URSS, prin aducerea unor manuale și cărți de literatură din această republică³.

„La școală ne era greu, eram derutați de disputele dintre turci și tătari, manualele scrise în alfabet chirilic într-o limbă străină nouă, nu ne atrageau. Noi nu mai știam ce eram, tătari, turci, kazahi”⁴.

Practica tacită a regimului era de a interzice accesul la învățământul superior pentru copiii celor considerați cetățeni nedemni⁵. Ca și în cazul majorității etnicilor tătari cu înaintași arestați – părinți sau bunici, atât Suyum Memet, cât și Bora Fazıl își exprimă regretul de a nu fi urmat studii superioare. Pe de o parte, ei invocă

1. Interviu cu Suyum Memet, 79 de ani, membră a familiei Fazıl (fiica lui Necip și a Sultanei Fazıl), 30 ianuarie 2013.
2. Vezi: *Minorități în tranziție. Raport privind politicile publice în domeniul minorităților naționale și etnice din România*, disponibil online la <http://www.edrc.ro/docs/docs/provoc-divers/092-127.pdf> (consultat la data de 7 martie 2013).
3. Nuredin Ibram, *Comunitatea musulmană din Dobrogea: repere de viață spirituală: viață religioasă și învățământ în limba maternă*, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998, p. 178.
4. Interviu cu Bora Fazıl (fiul lui Necip și a Sultanei Fazıl), în Ghiuner Acimola, *Cartea iertării...*, ed. cit., p. 20.
5. Este vorba despre o categorisire aplicată persoanelor, decăzute din drepturile lor, ca urmare a problemelor pe care le aveau cu regimul, datorită originii lor nesănătoase.

presiunea practică a mamei, determinată de grija pentru supraviețuire, de a-i îndrepta spre școli tehnice¹. Totodată ambii subliniază obstacolul originilor sociale în realizarea studiilor și afirmarea profesională. Suyum menționează în acest sens că a fost contabilă, pentru că nu a avut posibilitatea de a studia, întrucât se cerea cazier, iar ea nu avea origini sociale sănătoase. Bora rememorează din această perspectivă, a consecințelor originilor sociale, hărțuirea sa, ca adolescent și elev de liceu, în cadrul sedințelor UTM, urmată de excluderea sa din organizație, chiar sub presiunea unui activist turc, tovarășul Ramazan².

S-a auzit în sala de serbări a școlii un tunet comunist: Să se ridice în picioare Fazıl Bora, un dușman de clasă periculos!

Stăteam printre colegii mei de clasă undeva mai la spate, în sala arhiplină, m-am ridicat uimit, căci nu eram dușmanul nici unei ideologii!

Vocea tunet a continuat indiferentă la drama mea: Ești chemat să-ți predai carnetul UTM și să părăsești imediat sala, să nu ne mai spionezi!

...Cum putea să fie pericol un băiat orfan de tată, care se mai culca și flămând? Pentru mine școala a însemnat o odisee, abia în 1955 am putut să spun că am absolvit la seral un liceu de 10 clase³...

Arestarea ulterioară a Sultanei Fazıl în 1952 este trăită de Suyum și Bora ca o ruptură intervenită atât la nivel personal, dar și social. Dacă Suyum alege refugiul în viața de familie, Bora trăiește această perioadă într-o solitudine proletară. Perioada primei arestări a mamei, 1952-1956, determină alături de presiunea delațiunii și a supravegherii constante, migrația celor doi înspre alte zone ale țării în cadrul fenomenului migrației forței de muncă.

Suyum pleacă la Bacău în 1953 alături de soțul ei, Nuredin Memet, care cere transferul locului de muncă la Bacău, ca urmare a reclamațiilor la care era supus, datorită căsătoriei cu fiica lui Fazıl, iar Bora alege plecarea la Brașov pentru a obține calificarea în meseria de strungar. Despărțirea de familie se îmbină cu frustrarea socială rezultată din asumarea forțată a statutului de proletar. Bora vede acest act ca o necesitate a condițiilor sociale și materiale trăite, o consecință a faptului că era fiul unor părinți condamnați politic de regimul comunist, într-o asumare a acțiunilor tatălui său, care pentru el apare sinonimă cu asumarea numelui Fazıl.

Îndepărtarea de satul Tătaru, ulterior de Constanța și implicit de Dobrogea, locul de baștină al familiei, este văzută retrospectiv ca o dezrădăcinare, ca o dislocare forțată, o perioadă de pribegie, un exil al muncii socialiste. Destinul proletar li se pare injust atât lui Bora, cât și surorii sale, Suyum. Astfel, discursul lor surprinde în acest sens fenomene specifice tiparului cotidian comunist ca lipsa de alimente și

1. Interviu cu Suyum Memet, 79 de ani, membră a familiei Fazıl (fiica lui Necip și a Sultanei Fazıl), 30 ianuarie 2013.

2. Interviu cu Bora Fazıl (fiul lui Necip și a Sultanei Fazıl), în Ghiuner Acmolă, *Cartea iertării...*, ed. cit., p. 20.

3. *Ibidem*, p. 21.

condițiile grele de locuire. Suyum subliniază viețuirea alături de soț și de cei doi copii într-o singură cameră, iar Bora menționează traiul în căminele muncitorești din Brașov, câte patruzeci de proletari în cameră, cu un salariu derizoriu și o singură masă la cantină, „restul se rezuma la pâine cu marmeladă, căci marmelada costa 5 lei și 20 de bani! Era alimentul soldatului, al muncitorului, al deținutului... (prima cumpărătură a tatălui meu după eliberarea din închisoare a fost o ladă de marmeladă)”¹.

Migrația celor doi în alte centre industriale ale țării a provocat o dispersare a familiei, însemnând o erodare a relațiilor specifice modelului tradițional al familiei tătare extinse, depărtarea de rude fiind invocată ca una. Prima eliberare a Sultanei Fazıl, din penitenciarul de la Miercurea Ciuc, survine la 30 iulie 1956, ea fiind grațiată conform încheierii din 18 iulie 1956 a Tribunalului Militar Constanța². Revenirea ei, după ispășirea a patru ani de detenție, înseamnă și revenirea celor doi frați la Constanța. Perioada sa de libertate, 1956-1958, se află, însă, pentru întreaga familie, sub semnul sentimentului de spaimă, teroare și frică, inoculate de supravegerea constantă și de practica delațiunii, de neîncredere în semenii și mai ales sub semnul așteptării, a presiunii iminente a unei noi arestări, în vederea ispășirii complete a celor de opt ani de detenție. Suyum rememorează acele zile: „stăteam pe strada Mihai Viteazul (Constanța), la o familie (în chirie) și pentru că eram urmăriți, (Sultana) stătea ascunsă când venea sectoristul. A stat ascunsă doi ani...”³.

În 1958, Sultana Fazıl este arestată din nou, ea fiind eliberată definitiv de-abia în 1962. Conform mărturiei fiicei acesteia, această ultimă detenție i-a fost fatală, infarctul suferit în această perioadă provocându-i deteriorarea ireversibilă a stării de sănătate⁴.

Perioada scursă între eliberare și moartea ei în 1971 este descrisă ca o perioadă în care sentimentul supravegherii era o constantă a vieții zilnice. Perioada este surprinsă detaliat în notele către Securitate, extrase din dosarul informativ al Sultanei Fazıl. O notă informativă din 1968 subliniază starea sa gravă de sănătate (cardiacă în ultimul grad) și faptul că în aceste condiții era vizitată în locuința repartizată ginerei lui său, Nuredin Memet, de toate rudele din Constanța și din București⁵.

Din perspectiva rememorării individuale, perioada Nicolae Ceaușescu este percepută prin prisma consecințelor sociale ale apropierei relațiilor diplomatice dintre Ankara și București, începând cu 1964 – 1965⁶, și a autorizației vizitelor în Turcia – din doi

1. *Ibidem*, p. 20.

2. ACNSAS, fond *Informativ*, dosar 37875, f. 10.

3. Interviu cu Suyum Memet, 79 de ani, membră a familiei Fazıl (fiica lui Necip și a Sultanei Fazıl), 30 ianuarie 2013.

4. *Ibidem*.

5. ACNSAS, fond *Informativ*, dosar 37875, f. 24. (Bora Fazıl lucrează, în această perioadă, la Combinatul Agricol Mihăilești din subordinea Consiliul Superior al Agriculturii.)

6. În ansamblu, perioada Războiului Rece se caracterizează printr-o distanțare a relațiilor diplomatice dintre România și guvernul de la Ankara. O excepție o constituie acordul din 30 iulie 1966, care reglementa schimburile științifice și artistice între Republica Socialistă România și Republica Turcia, semnat la Istanbul, acordul între guvernul Republicii Socialiste

în doi ani, pentru cetățenii de origine turcă și tătară, care aveau rude pe teritoriul turc. Retrospectiv, perioada se încheagă în jurul reluării legăturilor cu Turcia, a regăsirii familiei, prin revederea fratelui lui Necip, Mustecep Ülküsal. Accentul este comutat dinspre drama personală și lipsurile materiale înspre obstacolele libertății de expresie și mișcare. Ambii menționează dificultatea obținerii unui pașaport și a aprobării excursiilor în Turcia, alături de cenzura corepondenței, folosită de Securitate ca mijloc de recoltare a informației, cu privire la activitatea spionilor și elementelor contra-revoluționare.

În 1969, avându-l acolo pe unchiul Mustecep Ülküsal am vrut să plecăm în vizită, dar nu ne-a dat voie. Soțului i s-a sugerat să facă memorii și a venit aprobarea. A fost o fericire să ne revedem rudele, pe Mustecep nu îl văzusem din 1948. Acolo i-am cunoscut copiii, nepoții...Era plecat dinainte de comunism. Copiii rămâneau acasă, ei nu aveau voie să vină, pentru că ei erau garanția că noi ne vom întoarce. Mulți îi lăsau pe copii și îi recuperau prin Crucea Roșie. După 1969 am început să ne scriem și scrisori cu rudele din Turcia, dar nu prea des, oricum scrisorile erau deschise¹.

Suspiciunea care plana în acest sens asupra Fazililor reiese din dosarul personal al Sultanei Fazıl, care relevă nu doar supravegherea acesteia, ci conține date referitoare la toți membrii familiei, Bora Fazıl, Suyum Memet, soțul acesteia Memet Nuredin.

Într-o notă informativă din 12 decembrie 1968, se menționa faptul că Bora Fazıl întreținea relații cu Mustecep Fazıl. Acesta, pe baza informațiilor oferite de Bora, l-ar fi informat pe premierul turc Demirel despre situația populației turco-tătare din România, propunându-i acestuia să abordeze în discuțiile cu guvernul român problema încheierii unei convenții în vederea creării unui cadru pentru emigrare. Aceeași notă consemna faptul că Suleyman Demirel a încercat să abordeze aceste probleme în discuția cu guvernul român².

Perioada după 1965, în ciuda aceluiasi cadru al supravegherii și lipsurilor acute ale anilor 1980, apare ca o perioadă a unei relative normalități, ca urmare a slăbirii represiunii, începută cu generația lui Necip³. Este o perioadă a racordării la statul protector – Turcia⁴, dar și o perioadă, prin intermediul excursiilor organizate, a

România și guvernul Republicii Turcia privind transporturile aeriene civile, semnat la Ankara la 2 mai 1966 și acordul privind cooperarea în domeniul turismului, semnat la Istanbul la 29 iulie 1966. Vezi: Călin Felezeu, Adriana Cupcea, *O perspectivă comparativă a imaginii otomanului în manualele de istorie din România și Bosnia Herțegovina în perioada post-comunistă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, p. 72.

1. Interviu cu Suyum Memet, 79 de ani, membră a familiei Fazıl (fiica lui Necip și a Sultanei Fazıl), 30 ianuarie 2013.
2. ACNSAS, fond *Informativ*, dosar 37875, f. 31.
3. Interviu cu Bora Fazıl (fiul lui Necip și a Sultanei Fazıl), în Ghiuner Aemola, *Cartea ierării...*, p. 24.
4. Activarea mișcării naționale tătare pe teritoriul Turciei, prin intermediul unor lideri tătari din Crimeea, dar și din Dobrogea, a consolidat percepția Turciei de stat protector al tătarilor.

primului contact cu teritoriul de origine Crimeea, pe care Necip Fazıl și mulți din membrii condamnați ai *Comitetului de Ajutorare a Crimeenilor*, nici nu îl cunoscuseră decât din povestirile generațiilor anterioare de tătari.

Concluzii

Mișcarea națională tătară, în forma manifestată pe teritoriul României, nu a fost îndreptată în mod expres împotriva regimului comunist în forma sa locală instaurată pe teritoriul României. Caracterul anticomunist s-a conturat treptat prin transferul experienței sovietice a tătarilor crimeeni la nivelul unei părți a mentalului tătar dobrogean. Represiunea care a avut loc în anii 1950 a fost motivată de acțiunile mișcării dinainte de război, a fost, de fapt, expresia finalizării cercetărilor și urmăririi tătarilor încă din timpul războiului, așa cum demonstrează și acuzații afirmate, găzduirea tătarilor crimeeni refugiați în 1941-1943. Mișcarea națională tătară dobrogeană trebuie privită din perspectiva implicării etnice, a racordării la mișcarea națională tătară din teritoriul de origine crimeean, ceea ce a determinat o extrapolare a caracterului antisovietic, în baza experiențelor istorice ale tătarilor crimeeni, începând cu 1917. Implicarea etnică a coincis pe de o parte la nivel intelectual, prin liderii și membrii săi de bază, care de formație erau hogași, învățători sau avocați, și care aderau și propagau ideile mișcării naționale tătare din Crimeea, menținând, în același timp, o relație strânsă cu liderii crimeeni. Pe de altă parte însă, prin extinderea sa ideologică și practică, inclusiv înspre localitățile rurale dobrogene, mișcarea a cuprins și nivelul populației de rând.

La un prim nivel al analizei, am putea spune că familia Fazıl reprezintă un caz relevant pentru situația membrilor elitei tătare dobrogene la începutul perioadei comuniste, din prisma poziției de lider ocupată de Necip Fazıl în cadrul mișcării naționale tătare dobrogene. Extinderea mișcării naționale și înspre nivelul populației tătare de rând a însemnat însă implicit extinderea represiunii comuniste și înspre acest segment de populație. Experiența familiei Fazıl este relevantă pentru toate aceste niveluri ale societății tătarăști de la începutul perioadei comuniste. Stigmatul pus de condamnarea membrilor săi, la începutul anilor 1950, a influențat evoluția sa ulterioară pe plan social, material, profesional și afectiv, pe parcursul întregii perioade comuniste, iar formele marginalizării sale sociale se regăsesc, în funcție de specificul fiecărei situații în parte și în cazul altor familii, indiferent de naționalitate, a căror existență a fost marcată de un conflict cu autoritățile comuniste.

În condițiile în care visul patriei-mamă este spulberat odată cu expulzarea tătarilor în 1944, Crimeea apare din acest punct de vedere ca un teritoriu pierdut, iar Turcia este percepută ca o a doua patrie a tătarilor, patria protectoare sau statul tată-Turcia, sintagmă vehiculată la nivelul mediilor intelectuale tătare. (Interviu cu prof. univ. dr. Tahsin Gemil, membru al comunității tătare, 11 ianuarie 2013.)

Anexa 1

Monumentul dedicat tătarilor crimeeni, victime ale comunismului, satul Tătaru (Azaplar), jud. Constanța

Anexa 2

Mormântul lui Negip Hagi Fazil, în cimitirul satului Tătaru (Azaplar), jud. Constanța

Viața P
între p

Sport in th
also offere
the stadium
system into
a good ex
communis
Many of t
developed
fact, they
challenge
a campai
This artic
political
mixed eff
demonstr
and the i
by the pu

Keyword